

ՍԵՐՈՎԲԵ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԾԵՍ ԵՎ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ*

ԾԵՍ և ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ բառերը իրենց էությամբ իսկ կրոնական բովանդակություն և իմաստ ունին. անոնց կատարողությունը՝ կարտահայտեն մարդուն կրոնական զգացումները գերագույն Ույծին՝ Աստուծո հանդեպ:

Երբ մարդ էակը պատմության թատերաբեմին վրա երևցավ և իր մարդ ըլլալու գիտակցությունն ունեցավ, այդ վայրկյանեն իսկ գիտակցեցավ բնության մեջ գերագույն ույծի մը գոյության. զգաց ուժեղ կերպով Անոր ազդեցությունը իր վրա և Անոր ենթարկված ըլլալը արտահայտեց որոշ արարմունքներով և այլազան ձևերով:

Որչափ անորոշ և տարտամ էր մարդուն ըմբռնումը Աստուծո նկատմամբ, այնչափ ալ նախնական էին իր արտահայտության ձևերը:

Ժամանակի ընթացքին սակայն, որչափ զարգացավ Աստուծո գաղափարը մարդոց մեջ, անոր հետ զուգընթացաբար զարգացան նաև ծեսի և արարողության եղանակները:

Հին Կտակարանի մեջ ծեսն ու արարողությունը կարևոր ազդակ եղած են կրոնական կյանքի արտահայտության, մասնավորաբար Տաճարի շինությունեն հետո, երբ հրեական ծեսը զարգացավ զոհերու մատուցմամբ, սաղմունքներու երգեցողությամբ ու սրբազան գիրքերու ընթերցմամբ:

Կարելի է հիշել նաև արևելյան խորհրդապաշտական կրոններուն հետ կապված կարգ մը ծիսակատարությունները որոնք ներշնչված էին բնության ինչ ինչ երևույթներեն, առնչված ըլլալով բնագանգական մտածումներու և խորհրդապաշտական—միսթիք—ապրումներու:

Քրիստոնեական կրոնը, Աստուծո բացառիկ հայտնությունն ու միջամտությունն է պատմության և մարդկային կյանքին մեջ: Քրիստոս, իր կյանքով և իր կյանքին հետ կապված հրաշալի դեպքերով, մոր հեղաշրջում մը բերավ Աստուծո և մարդոց հարաբերության մեջ: Քրիստոնեությունը՝ իր աստվածային ու բարոյական բացառիկ հանգամանքով, բացառիկ ծեսեր ստեղծեց՝ իր իմաստն ու խորհուրդը փոխանցելու մարդկության, անշուշտ

* Սերովբե արքեպիսկոպոսի սույն բանախոսությունը ընթերցվել է օգոստոսի 8—10 օրերին, Նրուադեմի հայոց Պատրիարքարանում կապացած միաբանական համագումարում:

տարրեր առնելով Հին Ուխտի պաշտամունքի ձևերն, վասնզի Քրիստոս ինքն արդեն ըսավ թե.—«Ես ոչ եկի լուծանել զօրէնս, այլ լնուլ»:

Քրիստոնեական կրոնքն էր միայն որ ծեսն ու արարողությունը շատ բարձրորակ և արվեստի մակարդակի բարձրացուց, որպէս միջոց գործածելով գրականություն, երաժշտություն, նույնիսկ՝ ճարտարապետություն և նկարչություն: Այս կապակցությամբ Ս. Եկեղեցվո մեծանուն Հայրերը խոր ներշնչմամբ և անասան հավատքով, հորինեցին արտագրավ աղոթքներ: Անոնք դասավորեցին պաշտամունքի հատուկ կարգեր՝ արտահայտելու համար քրիստոնեական հավատքը, Ավետարանի ուսուցումները և ներկայացնելու համար քրիստոնեական կյանքին խորհուրդը: Այսպէս ուրեմն, հետըզհետե ծնունդ առավ ծեսը ընդհանուր Եկեղեցվո մեջ:

Քրիստոնեական հավատքն ու ծեսը այնպէս ընդելուզված և ներդաշնակված են իրար հետ որ, կրոնքին խորհուրդն ու հայտնությունը կարելի կըլլա ամբողջությամբ աստվածային շնորհներով զգալ:

Ծեսը առհասարակ Ս. Եկեղեցվո մեջ կրոնքին և խորհուրդներուն շտեմարանը ըլլալէ զատ եղավ նաև քրիստոնեական կրոնքի դաստիարակության ազնվական միջոց մը: Հավատացյալները բնականաբար ծիսակատարությամբ ի հաղորդության կըլլային Աստուծո հետ և նաև այս միջոցով կընդունէին Անոր խորհուրդները: Եթե Եկեղեցվո ծեսն ու արարողությունները մեծփայելուչ հանդիսադրությամբ կատարվին, կրոնական ապրումի և զգացումի վեհությունը կարտահայտեն անտարակույս և նույն դերը այսօր ալ կրնան և պետք է ունենան մարդոց կյանքին մեջ:

Համեմայն դեպս, ինչ ալ ըլլա քրիստոնեական կրոնքը, Ավետարանի ճշմարտությունը, քրիստոնեական վարդապետությունը առավելաբար կզգացվին և կարտահայտվին խորհուրդներով որոնց արտաքին արտահայտությունը ծեսն ու արարողությունն են:

Ուրեմն ծեսը տեսանելի, արտաքին ճշմաներով արտահայտվող իբրև կրոնական արարողության մաս, մարդկային մեր միջոցներով կկիրարկվի, անոր ընդմեջեն անտեսանելի կերպով ստանալու համար Աստուծո շնորհները: Օրինակ, մկրտության առիթով, հոգևորականներս շուր և Ս. Մյուռոն կհայթայթենք, սակայն Աստված երեխային քրիստոնային շնորհը կու տա: Ս. Պսակի ատեն, հոգևորականներս ամուսնացալ զույգը կմիացնենք, Աստված Անոր ծնանելիք երեխային հոգին կու տա:

Քրիստոս պատարագված ատեն, մենք կհայթայթենք հաց և գինի, սակայն Քրիստոս ինք կպատարագվի և հացն ու գինին կխորհրդակերպվին Հիսուսի Մարմնի և Արյան:

Ուրեմն, ինչպէս կտեսնվի, այս առնչությունը այնքան կարևորություն կստանա որ ծեսի վայելչութենն կարևոր բան մը երբ պակսի, խորհրդակատարության ողջ վեհության և անոր խախտումին վտանգ կսպառնա:

Մեր Եկեղեցվո երանելի Հայրապետները, խոր իմաստությամբ և հայտնատեսական հոգիով օգտված են թե՛ արևելյան ժողովուրդներու և թե՛ Արևմըտյան Եկեղեցիներու ծիսական լավագույն տարրերը առնելու, որոշ պատշաճեցումներով մեր ազգային դրոշմը դնելու անոնց վրա: Այնպէս որ չարիագանցած չենք ըլլար եթե հաստատենք թե, Հայաստանյայց Եկեղեցվո ծեսն ու արարողությունը նաև Եկեղեցիին ընդմեջեն և Եկեղեցիով հայ ժողովուրդի մշակութային ընդարձակ գանձարանին մեջ կարևոր և ընտիր հավելում մըն է:

Պարզ է այլևս որ անհարկի կամ սխալ կամ ըստ կամս փոփոխություն-

ներ մեր առիճքնող և միաթիք ծեսին վրա, հայտնապես նսեմացում կամ մշակութային մեր արժեքներուն մեկ մասին խաթարումը պիտի նշանակեր: Մանավանդ որ դարերու կրկնությամբ, զտմամբ, և հոգևոր կենսափորձի ենթարկված մեր ազգային Եկեղեցվո ծեսն ու արարողությունները իրենց վերջնական ձևին մեջ բյուրեղացած հոգևոր անստույգ գեղեցկություններ են: Հայաստանյայց Առաքելական մեր Ս. Եկեղեցին, սկզբնական շրջանն իսկ, անասան հավատքով և խոր իմաստությամբ օգտագործեց ծեսն ու արարողությունը՝ Աստուծո խոսքն ու պատգամը, հավիտենական կյանքի խոստումը փոխանցելու հավատացյալ ժողովուրդին: Արդ՝ մեզի կմնա անշուշտ զանոնք լրիվ ու նույն գեղեցկությամբ և անվթար կերպով փոխանցել ապագային:

Նշանակալից և ուշագրավ է այն պարագան որ քրիստոնեական սկզբնական շրջանի ժողովուրդները, իրենց հատուկ ձևով և ոգիով կազմեցին ու դասավորեցին իրենց ծեսերը. այդ է պատճառը որ քրիստոնեական Եկեղեցին ունեցավ հետզհետե 18 տեսակ ծեսեր, ինչպես բյուզանդական, լատինական, ասորական, եգիպտական, և մասնավորաբար հայկական ծեսերը, որոնք հիմնական կետերու մեջ հասարակաց գիծեր ունենալով հանդերձ, յուրաքանչյուր ժողովուրդ իր շրջանին, իր էության ոգին ու դրոշմը դրավ անոր վրա:

Հայաստանյայց Եկեղեցվո ծեսը քրիստոնեական ընդհանուր Եկեղեցվո պեսպես ծեսերուն մեջ ինքնահատուկ է և շեշտված իր ազգային նկարագրով և արտահայտությամբ:

Մեր Եկեղեցվո հատուկ ծեսը ծնունդ առավ և կազմավորվեցավ գիրերու գյուտով և հուսկ ապա Աստվածաշունչի թարգմանությամբ: Անկե սկզբալ էր որ Հայաստանյայց Եկեղեցին թե՛ իր վարդապետական ըմբռնումով և թե՛ իր յուրահատուկ ծեսով, ազգային ուրույն դրոշմ ստացավ և ազգայնացավ:

Մեր Ս. Եկեղեցվո երանյալ և հավատավոր Հայրապետները, Ս. Սահակեն, Ս. Մեսրոպեն, Գյուտ Հայրապետեն, Մանդակունին սկսյալ, մինչև Ներսես Ծնորհալի Հայրապետ և բազմաթիվ հայտնի կամ անծանոթ վարդապետներ, շարականներով, հոգևոր երգերով, աղոթքներով դասավորեցին և կազմեցին մեր Եկեղեցվո ժամագիրքը, հոգեբանական Ծարակնոցը, Մաշտոցը, ձևավորեցին ամենօրյա պաշտամունքը, խորհրդակատարությունները ամենն վայելույ կերպով: Ծիսականորեն խոսելով, բոլոր արարողություններուն աստիճանական հառաջընթացը կհասցնե հավատացյալը բարձրագույն աստիճանին որ ս. պատարագն է, բոլորն ալ սակայն, արվեստի բարձր ճաշակով, աստվածահաճո եղանակով ու հավատքի հզոր արտահայտությամբ որպեսզի անշուշտ ճշմարտությամբ և երգոք հոգևորոք փառավորենք զԱստված համառոտելով հունկն հավատացելոց զբանն ճշմարտության:

Ավելորդ չենք համարիր կրկնելու թե Հայաստանյայց Եկեղեցվո թե՛ ժամերգության կարգերը և թե՛ ս. պատարագը այնպիսի վայելչագեղ ճաշակով և բարձրարվեստ արտահայտություններով ձևավորված են որ հայ ժողովուրդը միշտ ալ իրապես անոնցմե կրցած է ներշնչվիլ և ընդունիլ քրիստոնեական կրոնի աստվածատուր սկզբունքները, ոգին, բարոյականը և ապրիլ այդ հրահանգներուն և առաքինի ազդեցություններուն շնորհին ներքո:

Կուգեմ մասնավորաբար շեշտել թե Հայաստանյայց Եկեղեցվո ս. պատարագը իր հիմնական գիծերուն մեջ, նույնը ըլլալով մեկտեղ քրիստոնեա-

կան ընդհանուր Եկեղեցվո պատարագներուն հետ, այնպիսի գեղարվեստական, վեհ և իմաստուն կերպով դասավորված և կազմված է, որ թե՛ իր արարողական ընթացքին մեջ և թե՛ իր աղոթքներով և հատկապես իր երաժշտությամբ բոլորովին բացառիկ ազդեցություն կգործե ունկնդիրներուն վրա և մասնավորաբար ներշնչման հոգեհորոգ և առատաճու աղբյուր կըլլա բոլոր հավատացյալներուն համար: Նույնը կրնանք ըսել անվարան մեր հոգևոր երգերուն, շարականներուն համար ալ որոնք ընտիր բանաստեղծությամբ, ճշմարիտ ներշնչմամբ և վեհին թևերուն վրա թռիչք կառնե, ընդլուզված անուշ երաժշտության սրբազան ապրումներով, առ Աստված երթալու, իր հետ տանելու հավատացյալ ժողովուրդին միտքն ու հոգին: Կըկրկնեն, ամենքս ալ կրնանք վկայել այն մասին թե դարերու ընթացքին մեր ժողովուրդը իր քրիստոնեական ապրումներն ստացավ և զանոնք պահեց այդ սրբազան արարողություններուն ուշադիր հետևելով, զանոնք յուրացնելով և մանավանդ անոնց հավատարիմ մնալով:

Միևն և համաշխարհային առաջին պատերազմը, մեր Եկեղեցվո ծեսն ու արարողությունները, ս. պատարագը իր պաշտամունքներով գոհացում տվավ մեր ժողովուրդի կրոնական ապրումներուն, զգացումներուն և պահանջներուն:

Համաշխարհային Ա. պատերազմեն հետո, երբ բռնագաղթի պատճառով կոտորակվեցավ և ցրվեցավ մեր ժողովուրդը ամեն կողմ, փոխվեցավ իր ճակատագիրը, բոլորովին հեղաշրջվեցավ և փոխվեցավ ճակ մեր Եկեղեցվո կյանքը: Իր բնիկ երկրեն դուրս, ընդարձակ երկիրներու մեծ քաղաքներուն մեջ, հեռավորությամբ իրարմե անջատված և հոգեպես տկարացած, ժողովուրդը չկրցավ ի հաղորդության մնալ ծեսին, արարողության, և անոնց բարիքին: Ծեսն ու արարողությունը ևս Եկեղեցվո միջոցավ չկրցան այն ուժեղ ազդեցությունը, այն շինիչ դերը ունենալ այնպես և այն աստիճանով կամ չափով որ անցյալին եղած էր:

Պատճառ:

Պակեցան մեր եկեղեցիներուն մեջ, կամ տեղ տեղ արտակարգ պայմաններու բերմամբ գրեթե դադրեցան, ավանդական և կանոնական արարողություններու կատարումը: Սակայն անպայման պահպանվեցավ կիրակի օրերուն՝ ս. պատարագ մատուցանելու դրությունը:

Տարակույս չկա, որ միայն ս. պատարագով, առանց կրոնական դաստիարակության, առանց աղոթքներու, խնկաբույր արարողության հոգեկից մթնոլորտին, մեր ժողովուրդի կյանքեն հետզհետե դուրս կու գա կրոնքին բարերար ազդեցությունը:

Ներկայիս, հին դրությամբ կատարվող արարողություններ մի միայն պահպանված են սակավաթիվ երեք կամ չորս վանքերու մեջ: Այն եկեղեցիները որոնք առավելությունը և բարերադրությունը ունին կատարելու ճակ կիրակնօրյա մյուս ժամերգությունները, անոնք այնպիսի ձևով մը կկատարվին որ բարերար ազդեցություն չեն ունենար ժողովուրդին վրա: Հավատացյալները գրեթե անհաղորդ կմնան կատարված աղոթքներուն ու երգված շարականներուն, նույնիսկ ս. պատարագի խորհուրդին:

Այս բոլորեն կհետևի որ այժմ մեր ժողովուրդը և եկեղեցական արարողությունները իրարու հետ չեն շաղախված և ծեսն ու արարողությունը իրենց օգտաշատ ազդեցությունը չեն կրնար ունենալ ժողովուրդի կյանքին ու անոր կրոնական զգացումներու զարգացման վրա:

Անշուշտ ասոնց պատճառը անպայման արարողություններու երկարու-

թյունը չէ և ոչ ալ երբեմն անոնց հասկնալի չըլլալու պարագան: Արարողություններ կատարվին մեքենական ձևով մը: Ժողովուրդը՝ զրկված կրոնական դաստիարակությունէն, չի կրնար հաղորդ ըլլալ կատարված արարողություններուն և այսպէսով մեր ժողովուրդի կյանքին մէջ կրոնքին զգաւոր մը հետզհետէ կտկարանաւ և կ'ալակսի:

Տրված ըլլալով որ անքանական պայմաններու և զանազան գաղթօճախներու մէջ կապի հայրենի երկրէն դուրս և հեռու ապրող հայ ժողովուրդի կարևոր մէկ մասը և իր կրոնական ու հոգևոր ըմբռնումներուն և կյանքին վրա այսպիսի կարևորություն ունեցող հարցի մը կապակցությամբ, որպիսին է ծեսն ու արարողությունը, անոնց անվթար պահպանման համար կանաչարկենք.—

1) Ծեսը պետք է կատարվի հավատքով, ապրումով և երկյուղածությամբ, այնպէս որ հավատացալը զգա ազդումը ու շնորհը Աստուծոյ անկաշխարհ: Քահանան պարզ ծիսակատար մը չըլլալ այլ նույնանա խորհուրդին հետ զայն կարենալ փոխանցելու հավատացալին:

2) Եկեղեցւոյ մէջ ստեղծել մթնոլորտ խորհրդավորության, լուռ երկյուղածության որպէսզի արարողության վսեմությունը զգալի և իմանալի դառնա:

3) Որպէսզի Հայաստանյայց Եկեղեցւոյ ծեսին և արարողության միօրինակությունը և միությունը պահվի, ծիսական բարեկարգության համար ըլլալիք որևէ տեսակի փոփոխություն կարգադրվի եկեղեցական բարձրագույն իշխանության կողմէ և Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի վավերացումէն ետք կիրարկության տրվի, և ոչ թէ ըստ կամս իմաստի խաթարման աստիճան համառումներ և իբր թէ տեղական պայմաններու համաձայն փոփոխություններ կատարվին:

4) Դպրեվանքերու մէջ պատրաստվին հավատալոր, նվիրյալ և իրենց պաշտոնին և հանգամանքին գիտակից հոգևորականներ, ու ցուցվի ծեսի և արարողության կատարման ձևերը, զարկ տրվի հոգևոր երաժշտության:

5) Հրատարակվին Հայց. Եկեղեցւոյ հոգևոր երաժշտության առձեռն գիրքեր որպէսզի անոնց ուսուցումը դյուրացվի և ընդհանրանա:

6) Ավելի ևս կազմակերպվին սարկավագներու և դպրաց դասերն որպէսզի միշտ վեհ, վայելուչ կատարվին ծեսերն ու արարողությունները, և երգեցողություններն Հայաստանյայց Եկեղեցւոյ մէջ:

7) Վարժեցնել ժողովուրդը որ ինքը ևս մասնակցի Եկեղեցւոյ պաշտամունքներուն, անոնց սորվեցնելով կարգ. մը շարականներ, աղոթքներ և մանավանդ ս. պատարագի գլխավոր մասերը: Ծատ անգամ աղոթքի կամ շարականի վերհիշումը անոնց մէջ կվառէ հավատքի կայծը և զանոնք կկապէ Եկեղեցւոյ: Դարերու ընթացքին մեր ժողովուրդին մէջ քրիստոնեական հավատքը առավելաբար պահպանված է ծեսի և արարողություններու միջոցով: Մենք վստահ ենք որ ասկէ հետո ալ ծեսը և արարողությունները նույն դերը կրնան կատարել եթէ կատարվին հավատքով և վայելչությամբ:

Ժողովուրդը իր աղոթքները միախառնելով ծիսակատար հոգևորականներուն և դպիրներուն, իբրև հոտ անուշության, մեր սրտագին մաղթանքն է որ ծեսը և արարողությունը Աստուծոյ ամենատառ ողորմությամբ միշտ իրենց գործունէն, նշանակությունը և իմաստը անբոլորեմ ի պայծառություն մեր Եկեղեցւոյ և ի փառս Ամենասուրբ Երրորդության: